

Anders Burman

VÅR LYCKLIGASTE TANKE C J L Almqvist om skandinavismen

Skandinavismen

”Nordens politiska, likasom litterära enhet vore vår lyckligaste Tanke!”¹ Så lyder ett odaterat tänkespråk av Carl Jonas Love Almqvist. Troligtvis skrev han det år 1845 eller 1846, då han med flera tidningsartiklar, ett föredrag och ett praktisk engagemang framträdde som en övertygad skandinavist. Det innebär att hans nationalism, som genomsyrar så mycket av hans skrifter, från det högspända, göticistiskt visionära Manhemsprogrammet över den idylliserande traktaten om svenska fattigdomens betydelse till den landsflyktiges nostalgiska drömmar om svenska krusbär, vid mitten av 1840-talet utvidgades till att omfatta Skandinavien i stort.

Det är Almqvists förhållande till den skandinavistiska rörelsen och ideologin som skall undersökas i denna uppsats, vilka föreställningar han vid olika tidpunkter hyste om de litterära och politiska enhetssträvandena och i viss mån även hur dessa föreställningar kan relateras till hans tänkande i övrigt. Efter en inledande redogörelse för några huvuddrag i skandinavismens uppkomst och utveckling fram till mitten av 1840-talet följer ett avsnitt om Almqvists fyra månader långa vistelse i Köpenhamn vintern 1845–46 och hur han då uppfattade det politiska läget i Danmark. Därefter analyseras de två viktigaste källorna till hans föreställningar om skandinavismen: ett föredrag om skandinavismens utförbarhet som han höll i det danska Skandinavisk Selskab i februari 1846, samt en artikelserie om ”Nordens sanna politik” som under samma månad publicerades i *Jönköpingsbladet*. Uppsatsen avslutas med en genomgång av skandinavismens utveckling under senare hälften av decenniet. Fyrtioalsskandinavismen kan sägas ha nått ett slags klimax eller möjligen antiklimax i och med det dansk-tyska kriget 1848–50, en konflikt som här behandlas utifrån ett svenskt perspektiv med särskild utgångspunkt i frågan om hur Almqvist betraktade stridigheterna och hur han ansåg att den svenska regeringen borde agera. Det bör för övrigt understrykas att den följande framställningen inte gör några anspråk på originalitet i avseende på tolkningen av skandinavismen, utan syftet är att belysa Almqvists inställning till densamma.²

1840-talets skandinavism var, liksom tidens nationalism på de flesta håll i Europa, i första hand en liberal företeelse. I likhet med de tyska och italienska natio-

ANDERS BURMAN

nella rörelserna vände den sig mot den gamla samhällsordningen och strävade efter att lösa upp historiskt givna band och rita om den geografiska kartan i enlighet med vad man uppfattade som naturliga gränser, baserade på språk, etnicitet, religion och traditioner. Historiskt sett var de skandinavistiska enhetssträvandena långt ifrån någon självklarhet. Under århundraden hade danskar och svenskar betraktat varandra som fiender, och ännu vid 1800-talets början var läget mellan de båda länderna spänt. Vid Napoleonkrigens slut tvingades Danmark vid freden i Kiel 1814 att göra avkall på Norge som i stället ingick en personalunion med Sverige. Det var först på 1820- och 30-talen som förhållandet mellan de båda nationerna började lättas upp. En ömsesidig sympati mellan danskar och svenskar växte successivt fram, huvudsakligen i kretsar med stort kulturellt kapital, och den skandinavistiska tanken fick sina första anhängare.

De skandinavistiska strävandena tog sig först uttryck inom vetenskapens och kulturens, i synnerhet litteraturens område. Delvis som en reaktion mot tidens starka tyska inflytande sökte svenska, danska och norska konstnärer och författare på olika sätt befrämja det inbördes kulturella utbytet, därtill uppmuntrade av det tidiga 1800-talets göticism med dess intresse för den fornnordiska historien och mytologin. Ett viktigt steg för den kulturella skandinavismens utveckling togs vid promotionen i Lund 1829 i och med Esaia Tegnér's hyllning av sin danska diktarkollega Adam Oehlenschläger, vid ett högtidligt tillfälle då de berömda orden att "Söndringens tid är förbi" yttrades.³ Under trettioåret tilltog det vittra utbytet, och vid slutet av decenniet fick den kulturella skandinavismen ett viktigt organ i den av den danske studenten Frederik Barfod utgivna *Brage og Idun*,⁴ en tidskrift som under fyrtioåret fick efterföljare med namn som *Nordljuset* och *Nordisk litteratur-tidende*.

Att Barfod, som framstår som en av den danska skandinavismens mest betydelsefulla företrädare, var student är en i sammanhanget inte oväsentlig upplysning. Det var nämligen studenter och yngre akademiker som utgjorde den främsta drivkraften i den tidiga skandinavismen, även om det vore ett misstag – som man ibland tenderat att göra – att reducera hela fyrtioållsskandinavismen till en studentrörelse.⁵ Vid trettioårets slut sammanträffade studenter från Lund och Köpenhamn, och efter ett par års uppehåll återupptogs studentkontakterna 1842, med ett studentmöte i den danska huvudstaden under vilket Barfod höll ett ofta citerat tal över temat "Nordens enhed er Nordens frihed". Året därefter var det dags för det första större danska studenttåget till Uppsala.

Samtidigt etablerades ett mer professionellt akademiskt utbyte mellan länderna, bland annat manifesterat i gemensamma naturforskarmöten. Det första skandinaviska naturforskarmötet hölls i Göteborg 1839 och fick en tämligen stor uppslutning med drygt nittio deltagare, däribland internationella storheter som den danske kemisten och fysikern Hans Christian Ørsted, elektromagnetismens upptäckare, och den svenske botanikern och biskopen Carl Adolf Agardh. En annan

deltagare, den danske botanikern Salomon Drejer, skrev efter mötet i *Brage og Idun* att den lyckade sammankomsten visar att det finns ”en levende og bevidst Trang til aandelig og videnskabelig Samfærsel imellem de nordiske Nationer”.⁶ Göteborgsmötet var det första i en lång rad naturforskarmöten som under de följande hundra åren kom att hållas i den skandinaviska forskarenhetens namn. Under 1840-talet anordnades fyra sådana möten, med som mest uppemot femhundra deltagare, som ytterligare stärkte samhörigheten och samarbetet mellan de tre ländernas naturvetenskapsmän.

Att den tidiga skandinavismen på det stora hela var kulturellt och vetenskapligt snarare än politiskt inriktad förde med sig att den kunde väcka sympatier också i politiskt konservativa läger. Så kunde till exempel Per Daniel Amadeus Atterbom, romantikern och estetikprofessorn, ge sitt aktiva bifall till de skandinaviska enhetssträvandena inom kulturens område i en broschyr från 1844, *Om Skandinaviska föreningen och student-uttåget från Upsala till Köpenhamn*, där de skandinaviska folkens frivilliga förbrödning utnämns till samtidens skönaste företeelse.⁷ Broschyren är intressant också eftersom Almqvist skrev en recension över den.⁸ Redan ett par år tidigare, i den under sommaren 1842 publicerade artikeln ”Tankar om national-hat”, hade Almqvist givit sitt första offentliga erkännande av skandinavismen, då han sade sig hysa förhoppningar om en framtida andlig förening av Skandinavien folk.⁹ I recensionen av Atterboms broschyr går han ett steg längre genom att göra gällande att de flesta civiliserade länder har kulturella utbyten med varandra utan att för den skull sträva efter något politisktunionellt sammangående, men att den yttersta syftningen med skandinavismen just är en politisk förening. Här understöder Almqvist med andra ord inte enbart de kulturella utan även de politiska enhetssträvandena.

Det var vid fyrtytalets början som man kunde se de första tecknen på en politisering av den skandinavistiska rörelsen, först i Danmark men snart också i Sverige, särskilt i Lund där rörelsen fick en mer aggressiv och aktivistisk utformning än i Uppsala. Utan att det någonsin blev fråga om en folklig företeelse – i stort sett var och förblev skandinavismen ett projekt för eliten – började alltfler höja rösterna inte bara för ett närmare kulturellt samarbete mellan de skandinaviska länderna utan även för ett successivt politiskt sammangående. Drömmen vaknade om ett gemensamt skandinaviskt storrike, den Nordens enhet som framstod som Almqvists lyckligaste tanke. Det är värt att notera att den svenske författaren här använder orden Norden och Skandinavien som synonymer: Nordens enhet betyder Skandinavien enhet. I Almqvists ögon, och inte enbart i hans, var skandinavismen först och främst en angelägenhet för danskarna och svenskarna, och i andra hand även för de med svenskarna politiskt förenade norrmännen, vilkas vilja att distansera sig från Danmark länge var mer framträdande än deras känslor för ett enhetligt Skandinavien. I regel exkluderades däremot inte bara den isländska befolkningen, såvida den inte ansågs höra samman med danskarna, utan också

ANDERS BURMAN

den finländska, även om det från svenskarnas sida inte var ovanligt med ryssfientlig retorik om att man med de skandinaviska grannländernas hjälp skulle kunna återerövra och ”befria” det Finland som hade förlorats 1809.

I jämförelse med den kulturella skandinavismen, som kan beskrivas som ett konstnärligt, litterärt och vetenskapligt sökande efter en ny gemensam identitet,¹⁰ framstod den politiska skandinavismen, med ett skandinaviskt försvarsförbund eller rent av en unionsstat som det slutliga framtidsmålet,¹¹ som mer entydigt liberal. Om konservativa intellektuella som Tegnér och Atterbom försiktigt kunde understödja de kulturella och vetenskapliga utbytena var det också bland dem som den starkaste oppositionen mot de politiska enhetssträvandena fanns. Ledande för motståndet i Sverige var tidskriften *Svenska Minerva*, ett faktum som Almqvist uppmärksammade i en polemisk artikel sommaren 1846. I ”Anti-skandinavien i Svenska Minerva” frågar han vad som kan ligga bakom det konservativa motståndet för att inte säga hatet mot skandinavismen, så som det exempelvis tar sig uttryck i nämnda tidskrift, och det mest rimliga svaret finner han – författaren som alltid hyllat det unga – vara att skandinavismen i första hand bärs upp av studenter och ungdomar, medan det konservativa motståndet i stor utsträckning förs fram av universitetsprofessorer som inte uppskattar att någonting betydelsefullt sker utan deras egen medverkan, i synnerhet inte när initiativet kommer från ”personer som allenast borde lyda, blindt lyda dem”. Med andra ord uppfattar ”gubbärne” skandinavismen som ett hot mot sin egen myndighet och maktställning. De lär emellertid inte kunna stoppa den rörelse som nu har satts igång, menar Almqvist som också åberopar det allmänna tänkesättet – ”en makt, för hvilken, nu såsom i alla tider, småningom allt gifver vika” – som stöd för enhetssträvandenas sak. Det yttersta målet för rörelsen är de skandinaviska ländernas politiska enhet under en och samma regent, men för att det målet skall kunna uppnås gäller det att bearbeta den allmänna opinionen och framför allt att man går fredligt och varsamt fram med gradvisa reformer.¹²

Danmark

Almqvist var som mest entusiastisk inför den skandinavistiska rörelsen och ideologin kring år 1846, då han också under en längre och för honom själv givande tid vistades i den danska huvudstaden, från den 10 november 1845 till den 8 mars 1846.¹³ Köpenhamn var vid den här tiden en levande kulturell stad. Idealistiska nationalistiska konstnärer som Constantin Hansen och Jørgen Sonne bar upp den så kallade danska guldåldern inom konsten, inom litteraturen firade Hans Christian Andersen triumfer med sina romaner, sagor och historier under det att Johan Ludvig Heiberg förnyade den danska dramatiken vid Det kongelige Teater. Samtidigt var Nikolai Fredrik Severin Grundtvig, teologen, förgrundsgestalten i studiet av den fornnordiska mytologin och folkhögskoleidéns upphovsman, alljämt entusiasmerande verksam, om än inte i huvudstaden. Och filosofen Søren

Kierkegaard var inne i en av sina mest produktiva perioder. Mellan 1843 och 1846 utkom flera av hans mest kända verk, som *Enten-eller*, *Frygt og bæven*, *Gjen-tagelsen*, *Begrebet angst*, *Stadier paa livets vei* och *Afsluttende, uvidenskabelig efter-skrift*. Trots den uppenbara frändskapen mellan Almqvist och Kierkegaard är det ingenting som tyder på att någondera parten tog några mer bestående intryck av den andra.¹⁴ Anmärkningsvärt är för övrigt att Almqvist under sin Danmarksvistelse umgicks i kretsar som var uppenbart kritiskt inställda till Kierkegaards författarskap. En av de danska liberala publicister som han hade goda kontakter med var Meir Aron Goldschmidt, som för eftervärlden främst är ihågkommen för sin polemik med Kierkegaard. I en rad artiklar i sin satiriska veckotidskrift *Corsaren* gav Goldschmidt under vintern och våren 1846 en karikerad niddbild av filosofen, som en självupptagen och självömkan, skelögd och puckelryggig person, ett föga tilltalande porträtt som den svenske författaren under sin tid i Köpenhamn inte kan ha undgått att ta del av och som knappast gjorde honom mer intresserad av eller mer positivt inställd till Kierkegaards verk.¹⁵

Den livliga kulturella aktiviteten i Köpenhamn hade däremot ingen motsvarighet inom det politiska fältet. Utifrån en liberal ståndpunkt framstod det politiska läget i Danmark tvärtom som tämligen lamslaget. Kungen, Kristian VIII, var i det närmaste enväldig, ingen konstitution begränsade hans maktbefogenheter och ingen opposition tilläts föra fram någon allvarlig kritik mot styret. Kort sagt utmärktes Köpenhamn vid mitten av 1840-talet av en utvecklad och inspirerande litterär offentlighet medan det politiska offentliga samtalet var starkt begränsat.

Almqvists egen uppfattning av de politiska förhållandena i Danmark framkommer av en artikel som han skrev i december 1845. Under den period som han tillbringade i den danska huvudstaden publicerades i *Jönköpingsbladet* en rad anonyma korrespondensartiklar därifrån. Det har diskuterats huruvida Almqvist är författaren till dessa artiklar. Flertalet av dem är av allt att döma skrivna av publicisten Paul Fritz Mengel, som vid samma tid vistades i Köpenhamn.¹⁶ Däremot framstår det av både språkliga och innehållsliga skäl som högst troligt att den första av korrespondensartiklarna är av Almqvists hand – och så kommer den också att behandlas nedan. I detta sammanhang är det den i särklass mest intressanta artikeln eftersom den är hållen på en helt annan politiskideologisk nivå än de därefter följande, vilka i stället på ett lättamt sätt kåserar kring olika danska företeelser.

I korrespondensartikeln den 27 december 1845 åberopar Almqvist en artikel som tidigare samma månad under rubriken ”Hur står det till i Danmark?” stått att läsa i den nystartade Uppsalatidskriften *Studentbladet*.¹⁷ Det var delvis den artikeln som föranledde Almqvist (och senare Mengel) att i *Jönköpingsbladet* försöka beskriva tillståndet i Danmark. Och det gör han på ett väldigt kritiskt sätt, bland annat genom att knyta an till de av honom ofta använda begreppsparen verklighet *versus* sken och hälsa *versus* sjukdom.¹⁸ I Köpenhamn kan allt på ytan förefalla se

ANDERS BURMAN

bra och trevligt ut. Överlag har befolkningen det förhållandevis väl ställt, de äter och dricker gott och kan roa sig på fritiden, exempelvis vid den ett par år tidigare öppnade nöjesparken Tivoli. Men denna yta döljer svåra missförhållanden; ”på botten ligger en ohälsa, ett långsamt tärande ondt, som på det bjertaste kontrasterar mot den fagra ytan”, som det heter i en typisk almqvistisk vändning.¹⁹ Först och främst kommer detta sig av avsaknaden av en konstitutionell författning (en av Almqvists käpphästar), ett förhållande som innebär att det danska folket saknar det politiska livselement som är av största vikt för ett lands välmåga. Dessutom är danskarnas fri- och rättigheter starkt inskränkta, både i avseende på associationsfriheten och yttrandefriheten, vilket har fört med sig att den allmänna opinionen förslappats. Kort sagt oroar sig artikelförfattaren för ”den preussiskt eller österrikskt förhatliga politik, hwilken synes med en förwånande progression göra sig gällande i de inre affärerna härstädes”.²⁰ Vid mitten av 1840-talet framstod Preussen och Österrike, vid sidan av Ryssland, som reaktionens och konservatismens starkaste fästen i Europa, och genom att göra gällande att den danska politiken är ett uttryck för samma anda gör Almqvist helt tydligt att han finner den vara såväl förlegad som förkastlig. I minst lika hög grad som Sverige är Danmark därför i behov av politiska och sociala reformer, och det råder inte någon tvekan om att den svenske författaren ansåg att skandinavismen härvidlag kunde fungera som en progressiv, pådrivande kraft. Det skandinavistiska engagemanget gick således utmärkt väl att förena med hans övriga radikalliberala reformsträvanden, för en representationsreform, förbättring av kvinnornas sociala och juridiska ställning, vidgad näringsfrihet, en genomgripande förändring av undervisningsväsendet och så vidare.

Om skandinavismens utförbarhet

När Almqvist kom till Köpenhamn senhösten 1845 hade skandinavismen vind i seglen. Socialt sett var det visserligen alltjämt en mycket begränsad rörelse, men den framstod ändå som mer respektabel än tidigare och kunde väcka sympatier även bland människor som varken hörde till de liberala tidningskretsarna eller den akademiska världen. Studenterna fortsatte dock att utgöra rörelsens främsta pådrivande kraft, och som en höjdpunkt i fyrtiotalets studentskandinavism kan man betrakta det stora studentmöte som i juni 1845 avhölls i den danska huvudstaden. Till skillnad från de tidigare studentmötena deltog här även studenter från Norge, vilka tillsammans med de tillresta svenska studenterna uppgick till fler än femhundra. I en senare nedtecknad anteckning erinrade sig en av deltagarna, litteraturhistorikern Gustaf Ljunggren, den ojämförliga entusiasm som han upplevde vid studentmötet. ”Det var som hade min favorittanke, den skandinaviska idén, plötsligen tagit kött och blod och vi simmade i den bländande glans, som omstrålade den.”²¹ När en reseberättelse och dokumentsamling om det ovanligt lyckade mötet utkom året efter, *Berättelse om studenttågen sommaren 1845*, skrev Almqvist

en översvallande recension, i vilken han bland annat påpekar att fastän studentresan inte hade statsmakternas direkta stöd, delas ”den *mening, hvarför*, och den *ande, hvari* all den ungdom för” av den stora majoriteten av den skandinaviska befolkningen, och i det avseendet kan studenterna ändå sägas ha ett nationaluppdrag.²²

Det danska studentmötet 1845 backades upp av Det skandinaviske Selskab, ett för skandinavismen betydelsefullt samfund som bildades i Köpenhamn sommaren 1843 för att främja det litterära och sociala utbytet mellan de skandinaviska länderna.²³ Sällskapet, som inom något år hade mer än tusen medlemmar, utgjorde en viktig mötesplats för danska, svenska och norska skandinavister. Under årens lopp (sällskapet fanns kvar till 1865) hölls i dess regi en mängd föredrag om skandinavismrelaterade frågor. Det var en verksamhet som stundom motarbetades från högre ort, bland annat genom censurregler och polisspioneri, någonting som förde med sig att föredragshållarna ofta försökte undvika polisiärt ingripande genom att inte ta upp politiskt kontroversiella ämnen.

Detta förhållande var Almqvist väl medveten om när han i Det skandinaviske Selskab den 4 februari 1846 höll sitt välbekanta föredrag om skandinavismens utförbarhet.²⁴ I inledningen till föredraget, som senare gavs ut både i Danmark och Sverige, påpekar han att det i detta sällskap är förbjudet att behandla politiska frågor, en omständighet som måste ha påverkat innehållet i det som sedan följer, där åtskilliga politiska frågor förvisso aktualiseras men bara som hastigast och utan några provokativa utläggningar. Vidare poängterar Almqvist att hans avsikt med föredraget är att visa på frågans praktiska sida, det vill säga skandinavismens möjligheter att realiseras. Det gör han genom att ta upp sammanlagt tio ”unionella punkter” som enligt hans förmenande vore värda att arbeta vidare på. Av dessa punkter, som alla syftar till att verka för ett litterärt och till viss del även politiskt närmande av de skandinaviska rikena, uppehåller han sig mest vid tre, vilka alla berör småskolundervisningen, övertygad som han – den gamle pedagogen och skolmannen – var om att barndomens intryck är av avgörande betydelse för våra senare föreställningar, fördomar och känslor. Om bara känslan för den skandinaviska enhetstanken initieras i tidig ålder kommer den att förbli outplånad.

För det första pläderar han för ett nytt sätt att behandla den skandinaviska geografin. Det borde bli standard med gemensamma geografiska kartor för de skandinaviska rikena. Som det nu förhåller sig är det oftast enbart det egna landets karta som är kolorerad och detaljerad medan grannländernas geografi reduceras till konturerna av landsgränserna och ett utpekande av de stora städerna. Om kartorna i stället började ritas på så sätt att de skandinaviska grannländerna tecknades på samma utförliga och färglagda sätt som fosterlandet görs nu, skulle man redan från barndomen närmast intuitivt, medelst själens åskådning, förstå att länderna hör ihop med varandra, att det förenade Skandinavien utgör det sanna fäderneslandet.²⁵

Samma typ av resonemang för Almqvist om historieskrivningen – den andra punkten –, som sägs ha mer med förnuftet att göra i jämförelse med geografin som snarare hör ihop med känslan. Föredragshållaren vänder sig mot den traditionella historieskrivningen som berättas utifrån ett överhetsperspektiv och med det egna landet i centrum, och skulle i stället vilja se ett verk som lyfter fram den gemensamma skandinaviska historien, skildrad utifrån folkets synvinkel. De skandinaviska folken har mer gemensamt med varandra än vad som först kan tyckas, det finns något som håller samman dem, en enhet som befinner sig på ett högre plan än den politiska splittringen. Det är denna folkets (Almqvist använder här singularis, inte folken i pluralis) gemensamma historia som borde skrivas, och det är någonting som kanske bäst kan göras i romanform. Så i stället för de rikshistorier och regentbiografier som hävdetecknarna hittills av sedvänja författat efterlyser Almqvist en skandinavisk historisk folkroman.²⁶ En sådan roman skulle kunna fungera enande för den skandinaviska befolkningen – på ungefär samma sätt, kan en sentida läsare föreställa sig, som Selma Lagerlöfs *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* kom att göra för det svenska folket några generationer senare.

Den tredje unionella punkten har med språket och språkbehandlingen att göra. Almqvist gör gällande att de skandinaviska språken är nära besläktade med varandra, emedan ett isländskt idiom ursprungligen ligger till grund för såväl svenskan som danskan (en uppfattning som går emot en i samtiden vanlig teori enligt vilken de skandinaviska språken i grund och botten inte var någonting annat än dialekter av det tyska språket). Om man också i praktiken behandlade danskan och svenskan på det sättet skulle det föra med sig att till exempel svenska barn och ungdomar fick lära sig danska i skolan liksom att svenska lexikon skulle ange besläktade danska ord, varigenom man på ett naturligt sätt skulle bli mer förtrogen med grannländernas språk.

Efter att utförligt ha uppehållit sig vid dessa tre litterära punkter, för vilkas förverkligande vem som helst enligt föredragshållaren kan göra en insats, omnämner Almqvist sju andra punkter, som alla ligger på en mer storpolitisk nivå, vilkas möjligheter att realiseras är beroende av respektive lands styrelse. Det gäller såväl lagverkens konvergerande som en gemensam tullförening (jämförlig med det tullsystem som tyska riket gått samman i 1834), införandet av lika penningvalörer och ett gemensamt post- och passväsende. Därtill vore det önskvärt med dels en ”*Off- och Defensiv-Allians*”, det vill säga en sorts militär försvarsallians, dels gemensamma övningar för soldater från de tre länderna, en inrättning som skulle befordra tanken att den skandinaviska befolkningen ”hafva att segra eller falla tillsammans”.²⁷

Den tionde och avslutande punkten tar upp frågan om ett gemensamt skandinaviskt universitet. Det var en idé som tidigare hade lanserats av Grundtvig som tänkte sig ett nystartat skandinaviskt universitet i någon större stad, möjligen Göteborg eftersom det där inte fanns något universitet sedan tidigare samtidigt

som staden var tämligen centralt lokaliserad utifrån ett skandinaviskt perspektiv. Almqvist förefaller vara lockad av tanken men inser samtidigt de svårigheter som en sådan inrättning skulle medföra, inte minst i ekonomiskt avseende. Därför framkastar han i stället ett förslag om att de fyra redan befintliga universiteten – i Köpenhamn, Lund, Uppsala och Kristiania – skulle öppnas för professorer, lärare och studenter från alla de skandinaviska länderna, så att exempelvis svenska och norska studenter kunde bedriva studier vid Köpenhamns universitet, varigenom den språkliga och intellektuella enheten skulle befrämjas.

Efter att ha gått igenom dessa tio unionella reformförslag, av vilka några också i viss mån kom att realiseras under de följande decennierna (som gemensamma skandinaviska ordlexika, införandet av samma penningvalörer och ett närmare akademiskt samarbete) medan andra föll i glömska eller i vart fall aldrig kom att förverkligas (som lagverkens konvergerande och en gemensam tullunion),²⁸ avslutar Almqvist föredraget med att peka på den snabbhet med vilken den skandinaviska enhetstanken har utvecklats. Åtskilligt som för bara några år sedan rätt och slätt framstod som rena fantasiprodukter tas numera på allvar som förnuftigt och möjligt att praktiskt genomföra – Skandinaviens själ har vaknat.²⁹

Nordens sanna politik

Med sitt föredrag hade Almqvist inte uttömt allt han hade att säga i den skandinaviska frågan. I en stort upplagd artikelserie om ”Nordens sanna politik” som publicerades i *Jönköpingsbladet* under februari månad 1846, då Almqvist fortfarande vistades i Köpenhamn, utvecklar han vissa tankar som han på grund av censuren och andra yttre förhållanden ansåg sig vara förhindrad att ta upp i föredraget.³⁰ Trots att artikelserien, som av en tidig dansk skandinavismhistoriker karakteriserats som det ”eneste selvstændige og virkelig udarbejdede skandinaviske bidrag fra svensk side i disse år”, måste betraktas som en av hans viktigaste texter från den här tiden, har den i den tidigare Almqvistforskningen inte blivit föremål för någon utförligare behandling.³¹ Förutom detta finns det ytterligare ett skäl att närmare granska artikelserien, nämligen det faktum att författaren här tydligare än någon annanstans träder fram som en övertygad anhängare av den politiska skandinavismen.

I ”Nordens sanna politik” uppehåller Almqvist sig väldigt litet vid de pedagogiska och skolpolitiska synpunkter som han hade tagit upp i föredraget och talar i stället desto mer om de tänkbara konsekvenserna av ett framtida politiskt närmande och i sinom tid sammangående av de tre skandinaviska länderna. Artikelserien ger inledningsvis en historisk bakgrundsteckning till enhetssträvandena, hur den europeiska politiken har transformerats under det senaste halvsekleet och vad det betyder för Skandinavien. Genom denna utvecklingsprocess, i vilken de stora revolutionerna från den engelska vid slutet av 1680-talet till den franska hundra år senare utgjort nödvändiga övergångsfenomen, har politiken i grunden förändrats i så motto att den inte längre framstår som enbart en diplomatisk ange-

ANDERS BURMAN

lägenhet för kungar, furstehov och regeringar utan att den fastmer har blivit någonting som direkt berör och engagerar samhällets hela befolkning. Tidigare betraktades "folken" som livlösa ting vilka de härskande med hänvisning till en förment gudomlig rätt trodde sig kunna handskas med som de ville utan att ta någon hänsyn till folkens egna välgång. Nu har denna så kallade gudomliga rätt och den därmed förbundna diplomatiken fallit, åtminstone på de flesta håll i Europa. Det gamla systemet lever visserligen alltjämt kvar i Österrike under Klemens von Metternich, för att nu inte tala om Ryssland, som inte ens kan sägas tillhöra den europeiska civilisationen, men i länder som England och Frankrike har diplomatipolitiken definitivt övervunnits, och snart kommer övriga europeiska länder att följa efter.

Denna utveckling, som enligt Almqvist är helt legitim och följdriktig eftersom den gamla politiska ordningen varken hade stöd i Bibeln eller i det mänskliga förnuftet, innebär, skriver han med en anmärkningsvärd formulering, att folken har "*börjat* inträda i sina rättigheter".³² Genom att hävda att utvecklingen just har *börjat* låter författaren förstå att det är fråga om en långdragen process, att det kan komma att ta åtskilliga år innan folken till fullo har erövat sina rättigheter. Ordet *inträda*, å sin sida, antyder att han tänker sig att rättigheterna finns a priori, att de så att säga bara väntar på att upptäckas och omhändertas. Det är en typisk naturrättstanke: människan har vissa rättigheter av naturen, vilka kan inses med hjälp av förnuftet, möjligen kompletterat med läsning av den heliga skrift. Formuleringen visar i själva verket på det faktum att Almqvist i grund och botten var en naturrättstänkare, även om han aldrig närmare förklarade vilka rättigheter som människan skulle ha av naturen och även om han avvisade den bland naturrättstänkare så populära – men på intet sätt obligatoriska – idén om ett presocialt naturtillstånd och ett därpå följande samhällskontrakt.³³ Naturrättstanken, som idéhistoriskt sett går tillbaka på stoikerna, övertogs av senantika och medeltida kristna teologer innan tidiga liberala tänkare med John Locke i spetsen gav den dess moderna borgerliga utformning, varvid den kom att betyda att människan av naturen har rätt till liv, frihet och egendom, denna naturrättstanke är underförstådd i Almqvists argumentering, en premiss som aldrig redovisas eller ifrågasätts.

Naturrättstanken kopplas i fortsättningen av artikelserien samman med "Folkviljan". Den nya politiken som vuxit fram i anslutning till den senaste raden av revolutioner är centrerad kring folkviljan. Även om artikelförfattaren inte definierar vad han menar med folkviljan står det klart att det har med den ofrånkomliga demokratiutvecklingen att göra liksom att han tänker sig att den skall komma till uttryck i eller genom parlament, det vill säga genom representation. Därtill betyder det att regenterna numera måste ta hänsyn till denna folkvilja och över huvud taget till folkens verkliga behov och intressen, vilket till exempel innebär att det inte längre är möjligt för en furste att sätta igång ett krig för sina egna personliga intressens skull.

Den skisserade omsvängningen, från den gamla diplomatin till ”den Nationella principens anläggande till väldet”,³⁴ har enligt Almquist inträffat även i Sverige. Som en avgörande händelse i den förändringsprocessen betraktar han regeringsformen av år 1809.³⁵ Den påstås i teorin innehålla det som Oscar I nu börjat förverkliga, även om det i Sverige ännu inte gått lika långt som i England och Frankrike. (Här blir det tydligt att texten är skriven i början av år 1846, det vill säga vid en tidpunkt då Almquist fortfarande hade en övervägande positiv uppfattning av den svenske konungen och ännu inte förlorat hoppet om att han skulle göra allt vad han kunde för att genomdriva de sociala och politiska reformer som författaren ansåg vara nödvändiga.) Eftersom den nationella principen redan tidigare har tagit sig fram i Norge, manifesterad i 1814 års författning, återstår blott dess framträdelse i Danmark, innan ”Nordens sanna politik” skall kunna realiseras.

Den politik som betecknas som Nordens sanna inbegriper de politiskskandinaviska enhetssträvandena. Dessa strävanden är enligt artikelförfattaren inte enbart i enlighet med den historiska utvecklingsprocessen utan understöds dessutom av det faktum att de skandinaviska folken i grunden har ett gemensamt språk. Så i likhet med tyska nationalisterna som Johann Gottfried Herder och Johann Gottlieb Fichte – till vilka Almquist inte direkt hänvisar – lyfter han fram språket som en avgörande gemensam nämnare, som en nationell identitetsmarkör.³⁶ Till detta kommer för de skandinaviska folken ett gemensamt ursprung. Därmed inte sagt att Danmark, Sverige och Norge tidigare i historien bildat en egentlig politisk enhet. Så har det aldrig varit (inte ens vid tiden för Kalmarunionen), och dessutom strider ett sådant felaktigt antagande mot historiens konvergerande utvecklingstendenser, som Almquist illustrerar med sin ofta återopade kedjemodell enligt vilken varje tidsperiod utgör en länk i den historiska kedjan, med resultatet att det enade Skandinavien framstår som ett hägrande historiefilosofiskt mål. Allt sedan medeltiden har den historiska tendensen i Skandinavien varit att rikena blivit mer och mer enhetliga. Från början var det splittrat i en mängd smårika men efterhand har dessa gått samman i allt större enheter, varför ett enat Skandinavien utgör en naturlig fortsättning på utvecklingsförloppet.

Vad Almquist avser med de skandinaviska folkens gemensamma ursprung blir aldrig riktigt tydligt i artikelserien. Han hade dock utvecklat tankegången i ett under föregående år publicerat arbete, *Brefom den skandinaviska Nordens betydelse för Europas fornhistoria*, tryckt som inledning till *De dödas sagor* (en bearbetad version av den inte tidigare tryckta ungdomsberättelsen *Murnis*). I det fiktiva brevet framkastar han den spekulativa hypotesen att det även i det skandinaviska Norden fanns människor som överlevde den bibliska syndafloden. Det är förekomsten av detta antediluvianska, det vill säga före den stora floden existerande, urfolk som ligger bakom det faktum att Skandinavien ofta – från åtminstone den östgotiske historieskrivaren Jordanes på 500-talet och framåt – omtalats som folkens moderssköte (*vulva gentium, vagina populorum*), ett uttryck som man visser-

ANDERS BURMAN

ligen inte kan hårdra till att gälla hela världens befolkning, emedan överlevande från den stora floden även fanns i Kaukasus, men som i vart fall är tillämpligt på de galliska (och keltiska) folkslagen.³⁷ Hos den befolkningsgrupp som inte utvandrade från Norden utan blev kvar har inte bara vissa kollektiva minnen och språkfragment kvarhållits från den ursprungliga tiden; dessutom finns det mellan deras sentida ättlingar en allmän folk känsla, ”*ett visst antediluvianskt tycke*, hvilket eljest ej återfinnes hos andra till den grad”.³⁸ Förvisso understryker Almqvist att det är fråga om en hypotes, men resonemanget kastar ändå ljus över hans påståendet att de skandinaviska folken har ett gemensamt ursprung. Även om den danska, svenska och norska befolkningen inte skulle ha gemensamma antediluvianska anfäder i just Skandinavien, det vill säga ifall hypotesen inte skulle vara riktig, står det under varje förhållande klart att Almqvist tänker sig att de har ett gemensamt förflutet.

Almqvist tror alltså att de skandinaviska folken i stor utsträckning har en gemensam fornhistoria och att de av allt att döma åter successivt kommer att närma sig varandra. Frågan är då hur han tänker sig att det fortsatta sammangåendet konkret skall gå till. Hur skall Skandinavien bli en politisk enhet? Vilka reformer föreslår han? I artikelserien om Nordens sanna politik är det, förutom sådant som han redan tagit upp i sitt tidigare hållna föredrag – en gemensam tullförening, ett närmare militärt samarbete och ett konvergerande myntsystem och post- och bankväsen –, särskilt två reformpunkter som han lyfter fram. Den första gäller de konstitutionella förhållandena. Det är enligt Almqvist utomordentligt önskvärt att de tre rikenas konstitutioner i så hög grad som möjligt anpassas efter varandra, att de blir så lika varandra som möjligt. Modellen för detta närmande behöver inte konstrueras utan existerar redan, nämligen i den norska författningen från 1814. Det skandinaviska engagemanget stärker således Almqvist i hans uppfattning att det bästa vore om Sverige kunde få en representation av norsk enkammarmodell. Även Danmark, som i konstitutionellt hänseende utgör ett särfall, borde följa den norska modellen. Enligt Almqvist är det inte otroligt att så kommer att ske. Trots att landet har närmast ett enväldigt styre, finns det enligt författaren egentligen bara ett stort hinder för att den danska folkfriheten skall kunna förverkligas, och det är just rikets autokratiskt suveräna konungamakt. Danskarna är lyckligt befriade från adel, prästvælde och mycket annat otyg som svenskarna får dras med. Paradoxalt nog innebar detta att danskarna står närmare folkfriheten än vad svenskarna gör: om bara enväldet försvinner – och det måste det förr eller senare göra är möjligheterna stora för att både folkfriheten och en verkligt liberal konstitution skall kunna realiseras. Denna analys av det politiska läget i Danmark föreföll säkert många vara alltför optimistisk, men den kom delvis att bekräftas i och med händelserna kring 1848.

Den andra praktiska reformen som Almqvist uppehåller sig vid i ”Nordens sanna politik” berör juridiken, de skandinaviska ländernas lagsystem, någonting

som han kort omnämnde redan i föredraget men som han här vidareutvecklar. Precis som för de konstitutionella förhållandena argumenterar han för de olika lagsystemens successiva konvergerande. En sådan utveckling vore helt i linje med den allmänna sammangående tendensen mellan de skandinaviska länderna och underlättas samtidigt av att de tre rikena har varit förhållandevis befriade från den romerska rättens inflytande och i stället har rättstraditioner som går tillbaka på de ursprungliga landskapslagarna. Att de nuvarande lagsystemen, som enligt Almqvist, författaren till "Om brottslinges behandling", bygger på den barbariska hämndprincipen, i väsentliga avseenden är föråldrade utgör bara ytterligare ett skäl för sådana reformer, eftersom det innebär att lagarna ändå måste förenklas och ändras i enlighet med föreställningen att straff inte skall vara en hämndaktion utan först och främst syfta till förbättring och korrektion. Rent konkret föreslår han därför att de skandinaviska ländernas regeringar skall tillsätta en gemensam lagkommission.

Detta är de huvudsakliga reformförslag, varav mycket fanns antytt redan i föredraget om skandinavismens utförbarhet, som enligt Almqvist ligger i fas med Nordens sanna politik. Han avslutar artikelserien med att framhålla att allt det han här tagit upp för vissa säkert framstår som skandinaviska drömmar, omöjliga att realisera. I själva verket förhåller det sig helt annorlunda. Förvisso är det fråga om drömmar och idéer, men sådant utgör nödvändiga förutsättningar för att någonting verkligt skall komma till stånd. Det är helt enkelt det sätt varpå allting framkommer: först kommer idéerna och sedan deras förverkligande, såvida idéerna visar sig vara tillräckligt livskraftiga. (Denna i grunden idealistiska uppfattning delades av tidens flesta liberaler men visar också hur långt Almqvist stod från Karl Marx' vid ungefär samma tid formulerade historiematerialism enligt vilken det inte är idéerna utan ekonomiska förhållanden och intressen som för historien framåt.) Almqvist menar att den skandinavistiska enhetstanken har utvecklats på samma sätt: för bara några år sedan uppfattades den som en förflygen idé, men nu har den fått en helt annan plats i de allmänna tänkesätten.

Sammanfattningsvis kan man slå fast att Almqvist när det gäller skandinavismen trodde sig stå på förnuftets lika väl som historiens sida. Han sökte legitimera den skandinavistiska rörelsen genom att placera in den i ett större utvecklingsförlopp, och på sitt sedvanliga sätt kombinerade han detta överideologiska perspektiv med konkreta reformförslag. I både föredraget om skandinavismens utförbarhet och artikelserien om Nordens sanna politik behandlade han den praktiska sida av skandinavismen som annars oftast glömdes bort i tidens många lovtal för den skandinaviska enhetstanken. I själva verket hade ingen tidigare på samma explicita sätt uppehållit sig vid skandinavismens möjligheter att genomföras.³⁹ Med andra ord finns det hos Almqvist även på detta område en vilja att föra fram konkreta politiska handlingsförslag utan att för den skull förlora det övergripande utopiska målet ur sikte, en ambition att förankra den skandinavistiska sakpolitiken i en stor berättelse.⁴⁰

ANDERS BURMAN

Vidare är det slående hur väl skandinavismen kompletterade Almqvists nationalistiska strävanden. Att han vid mitten av 1840-talet vidareutvecklade sina nationalistiska idéer till att omfatta Skandinavien i stort betyder att det för honom inte rädde något motsatsförhållande mellan nationalismen och skandinavismen, utan att han uppfattade den förra som en förutsättning för den senare och båda rörelserna som ett led i utvecklingen mot en förenad värld. Eftersom de tänktes gå hand i hand med varandra blev den sanna nationella politiken i Almqvists föreställningsvärld – åtminstone vid 1840-talets mitt – med nödvändighet skandinavistiskt inriktad samtidigt som skandinavismen i grund och botten framstod som en nationell fråga.

Almqvist, *Aftonbladet* och den slesvig-holsteinska frågan

Almqvist blev kvar i Köpenhamn till början av mars 1846, då han återvände till Stockholm. Hans återresa påskyndades av att han fick ett ekonomiskt fördelaktigt erbjudande om fast anställning på *Aftonbladet*, vilket han också tackade ja till.⁴¹ Även om *Aftonbladet* nu åter blev hans huvudsakliga tidningsforum, precis som det hade varit under hans första journalistiskt verksamma år, innebar anställningen inte att han slutade skriva för *Jönköpingsbladet*, i vilken han från senhösten 1844 hade publicerat huvudparten av sina politiskt radikala artiklar och även det mesta som hade med skandinavismen att göra, däribland "Nordens sanna politik". Almqvist fortsatte att medarbeta i den liberala småländska tidningen i ytterligare ett par år och använde den delvis som ett forum för att föra fram åsikter som Lars Johan Hierta inte ville se i sin tidning. I *Aftonbladet* var han på ett helt annat sätt än i *Jönköpingsbladet* tvungen att anpassa sig efter en redaktionell linje som han själv inte bestämde över, någonting som även gällde för hans skrivelser om den skandinaviska frågan.

Av *Aftonbladets* medarbetare hade bland andra Anders Lindeberg, publicisten och teatermannen, tidigare engagerat sig för skandinavismen.⁴² Även Hierta hyste vissa sympatier för de skandinaviska enhetssträvandena, men hans engagemang hade sina tydliga begränsningar. Han vanns aldrig helt för skandinavismens sak, och under senare hälften av fyrtioåret blev han mer och mer kritisk. Om tidningen under hans ledning intagit en försiktigt positiv linje till skandinavismen åren kring 1845, kan dess inställning under Almqvists första år som fast medarbetare karakteriseras som påfallande vacklande, ömsom positivt entusiastisk, ömsom kritiskt avvisande. Denna ambivalens hör delvis samman med det faktum att den svenska skandinavismen framemot 1848 komplicerades av utrikespolitiska förvecklingar, av vilka den mest akuta rörde stridigheterna mellan Danmark och Preussen. Samtidigt tycktes den skandinavistiska rörelsen och ideologin förlora mycket av sin tidigare (förhållandevis) oppositionella karaktär och tenderade allt som oftast att förvandlas till redskap för intressen som de liberala skandinavisterna

inte sympatiserade med. Allt detta bidrog säkert till att Almqvist efter 1846 inte skrev lika mycket om skandinavismen som han hade gjort tidigare, och att döma av det som han ändå skrev förlorade han mycket av den entusiasm inför den skandinavistiska rörelsen som han hade uppfyllts av före, under och strax efter sin Danmarksvistelse.

Trots att de skandinavistiska aktiviteterna inte tillnärmelsevis var lika livliga 1846 och 1847 som under de närmast föregående åren – exempelvis anordnades inga nya studentmöten⁴³ – firade enhetssträvandena åtminstone på ett tydligt plan vissa framgångar. En symboliskt betydelsefull händelse inträffade i juli 1846 då Oscar I besökte Kristian VIII i Köpenhamn. Ingen av dem var någon hängiven anhängare av den skandinavistiska saken. Den konservativa danske konungen såg under hela sin regeringstid med oroliga ögon på åtminstone de politiska enhetssträvandena, och kung Oscar delade visserligen inte sin fars – Karl XIV Johans – direkta motvilja mot skandinavismen, men hans inställning var och förblev skeptisk. Detta gjordes tydligt redan 1844, endast någon månad efter det att han tillträtt som konung, då han i första hand av utrikespolitiska skäl, nämligen för att inte stöta sig med den ryska regeringen, men officiellt på grund av landssorgen efter den just avlidne konungen, hindrade Uppsalastudenter att fara till Köpenhamn för ett inplanerat studentmöte, vilket förde med sig att hela mötet fick ställas in. Mot den bakgrunden och med tanke på att det var sextio år sedan det senaste svenska konungabesöket i den danska huvudstaden hade inträffat är det förstaeligt att de båda regenternas möte sommaren 1846 på många håll uppfattades som en framgång för skandinavismen.⁴⁴ Mötet följdes upp nästföljande år då den danske kronprinsen Fredrik besökte Stockholm. Genom dessa besök erhöill de skandinaviska enhetssträvandena, som tidigare förts fram huvudsakligen av studenter och liberala publicister, i något avseende en sanktion från högsta ort.

Den danske kronprinsen Fredrik uppfattades i många läger som förhållandevis reformvänlig och liberal. Därtill hade han en tämligen positiv inställning till skandinavismen. Därför var förväntningarna stora på honom när han efterträdde sin far, Kristian VIII, som dog i januari 1848. Under påtryckningar av den liberala och radikala opposition som växte sig stark i anslutning till händelserna kring den franska februarirevolutionen kom Fredrik VII och hans nya samlingsregering – i vilken bland andra de båda välkända liberalerna och skandinavisterna Carl Ploug och Ditlev Gothard Monrad ingick – också att genomföra en rad reformer, av vilka den mest betydelsefulla innebar avskaffandet av det danska enväldet. Med den så kallade Junigrundloven fick Danmark en ny efterlängtd konstitution 1849. Denna räcka av händelser gav ny impuls åt skandinavismen, efter den avmattning som kännetecknat de båda föregående åren.

Av inte mindre betydelse för den skandinavistiska rörelsen var de dramatiska händelser som vid slutet av fyrtioalet och början av femtioalet utspelades i och kring de danska provinserna Slesvig och Holstein, när tysknationalistiska grupper

ANDERS BURMAN

ringar opponerade sig mot den danska överhögheten och därigenom inledde ett utvecklingsförlopp som snart ledde fram till att skandinavismen blev en storpolitisk europeisk fråga.⁴⁵ Det mellan floderna Elbe och Ejdern belägna hertigdömet Holstein var sedan 1815 anslutet till Tyska förbundet och hade en övervägande tysktalande befolkning, som nu krävde total frigörelse från den danska monarkin. Till skillnad från sin far ställde Fredrik VII sig inte avvisande till ett sådant scenario. Även i det norr om Holstein belägna Slesvig, vars befolkning var uppdelad i en dansk och en tysk hälft, fanns det i den senare gruppen en tilltagande opinion för ett fjärmande från helstaten Danmark och en anslutning till Tyska förbundet. Dessa krav motsatte sig däremot såväl hertigdömet dansktalande befolkning som den danske konungen och regeringen. Fredrik VII gav med andra ord upp den gamla helstatspolitiken – försöken att upprätthålla den danska helstaten intakt – till förmån för en strategi som syftade till att låta Danmarks gräns söderut gå vid Ejdern, det vill säga införliva Slesvig helt i det danska konungariket men samtidigt släppa Holstein. Det var den så kallade Ejdernpolitiken som vissa tongivande danska skandinaver propagerat för sedan början av fyrtioalet.⁴⁶

De latent och manifesta motsättningarna rörande Slesvig och Holstein exploderade i mars 1848, då hertigdömet tyska befolkning gjorde uppror. Förutom en fri författning och total press- och associationsfrihet krävde de att Slesvig skulle få gå samman med Holstein i ett eget rike som i sin tur (tillsvidare) skulle ingå en personalunion med Danmark och ansluta sig till Tyska förbundet. Den danska regeringen, som höll fast vid Ejdernpolitiken, sökte på olika sätt stävja oroligheterna, till slut – när de diplomatiska ansträngningarna hade misslyckats och en provisorisk slesvig-holsteinsk regering hade inrättats i Kiel – även med militära medel. Motståndarsidan understöddes å sin sida av den preussiska armén. Och i april bröt ett regelrätt krig ut mellan Danmark och Preussen, ett krig där den preussiska armén snabbt visade sig vara överlägsen.

I denna krissituation vädjade den danska regeringen om hjälp från omvärlden, först och främst från Sverige. Här bildades också snabbt en opinion för ett ingripande på danskarnas sida.⁴⁷ Frågan var dock vilket slags bistånd svenskarna skulle ge. Var det nog med diplomatiska påtryckningar eller skulle man också ingripa militärt? Efter viss tvekan valde den svenska kungen och regeringen det senare alternativet. Vid månadsskiftet april-maj, en vecka efter det att Danmark lidit ett svårt nederlag i Slesvig och den preussiska armén trängt in i Jylland, beslutade Oscar I om intervenering på danskarnas sida. Han fick riksdagen med sig, och cirka femtontusen man gjorde sig redo för att ta sig till Danmark. Tidigare forskning har klargjort att drivkraften bakom konungens beslut inte var någon skandinavistisk övertygelse, och att det knappast heller var den så kallade allmänna opinionen som fick honom att agera som han gjorde, utan att den bakomliggande orsaken snarare står att finna i en förvissning om att ingripandet inte stred mot Rysslands intressen, vilka den svenske konungen inte ville gå emot, samt i en

välgrundad oro för att konflikten skulle kunna leda till att den rådande ordningen i Skandinavien ändrades.⁴⁸ Så i stället för att eftersträva ett enhetligt Skandinavien var den svenske kungen mån om att i så stor utsträckning som möjligt bevara de förhandenvarande maktförhållandena mellan Danmark, Sverige och Norge.

Som det ligger nära till hands att tänka sig väckte interventionsbeslutet jubel hos många svenska skandinavister, till exempel Oscar Patrick Sturzenbecker, alias Orvar Odd, den bekante kåsören, poeten och liberale publicisten som efter ett par års vistelse i Köpenhamn sedan 1847 åter var bosatt i Sverige, närmare bestämt i Helsingborg, där han gav ut den nystartade skandinavismpropagerande tidningen *Öresundsposten*.⁴⁹ Däremot hade *Aftonbladet* som tidigare pläderat för ett militärt ingripande nu bytt sida, både av utrikespolitiska och inrikespolitiska skäl. Enligt Åke Holmberg, som redogjort för den svenska regeringens och opinionens många svängningar i den slesvig-holsteinska frågan, kan vändningen i tidningens uppfattning dateras exakt, nämligen till den 2 maj 1848, då regeringen lade fram sitt representationsförslag, ett konservativt förslag som framstod som en besvikelse för den liberala oppositionen i landet.⁵⁰ Inte utan skäl kom *Aftonbladet* härefter att uppfatta kungens och regeringens engagemang i Danmarksfrågan som en taktik för att vända bort intresset från de inrikespolitiska problemen. Då Oscar I var väl medveten om den europeiska reaktionens framfart efter den vid det här laget misslyckade februarirevolutionen insåg han att de inhemska reformsträvandena snart skulle mattas av och att tiderna för hans konservativa representationsförslag därigenom skulle bli bättre.

Under varje förhållande kom de svenska trupperna, av vilka en del stationerades på Fyn, aldrig till direkt militär användning. (Ett par hundra svenskar deltog dock som frivilliga i den danska armén.) I augusti 1848 inföll ett vapenstillstånd, och när öppna stridigheter åter bröt ut under våren följande år ville den svenska regeringen, på grund av inrikespolitiska förhållanden och för att Ryssland nu hade ändrat åsikt om det lämpliga med interventionspolitiken, inte längre ingripa militärt.⁵¹ Det hör också till saken att den inhemska opinionen för en intervention hade förbytt till en mer avvaktande inställning. Det dröjde emellertid inte länge förrän opinionen slog om på nytt. Efter den så kallade Eckernfördekatastrofen i april 1849, då ett flertal danska krigsskepp sänktes och övertogs av den preussiska flottan, genomfördes i flera liberala tidningar en kampanj för en svensk intervention på danskarnas sida. *Aftonbladet* lät sig dock inte ryckas med i entusiasmen utan vidhöll sin ståndpunkt, för vilket den kritiserades.⁵²

I det här sammanhanget skrev Almqvist under maj och juni 1849 några artiklar i *Aftonbladet* med vilka han ställde sig bakom tidningens redaktionella linje.⁵³ Han förnekar visserligen inte att Slesvig ursprungligen var danskt men avvisar ändå "ultraskandinavisternas" krav på militärt bistånd. Konflikten måste lösas på diplomatisk väg. Ett krig mellan Tyskland och Danmark-Sverige vore förödande för alla inblandade nationer, men i synnerhet för de senares. Vid sidan av detta

ANDERS BURMAN

realpolitiska skäl för Almqvist också fram ett mer ideologiskt argument, nämligen att tyskarna är svenskarnas och danskarnas ”naturliga stamförvanter och – i politisk mening – bröder” och att folken därför också bör hålla ihop.⁵⁴ Därmed inte sagt att den svenske författaren övergivit sin gamla dröm om ett politiskt förenat Skandinavien. Det är bara det att han nu inte anser att de skandinaviska enhetssträvanden utesluter tyskarna. I själva verket menar han att samtliga parter borde gå samman i ett gemensamt förbund. Ett sådant skandinaviskt-tyskt förbund skulle ”utgöra det bästa värn mot Panslavismen”.⁵⁵ Ryssland är den gemensamma fienden som man tillsammans borde bekämpa, i stället för varandra. Därför vore ett svenskt militärt ingripande i den slesvig-holsteinska konflikten felaktigt.⁵⁶

Detta är ett intressant resonemang som trots dess principiella karaktär tydliggör hur situationsbunden Almqvists skandinavism egentligen var, hur hans uppfattning av de skandinaviska enhetssträvandena anpassade sig efter yttre förhållanden.⁵⁷ Några år tidigare hade han i aggressiva, militant entusiastiska ordalag skaldat: ”Ynglingar alla i Skandinavias länder, / Oss bidar kamp för Seger eller Död: / Sluta tillsammans vi skola våra händer – / Djerft sedan träda den bana, ödet bjöd” (Skandinavisk ynglingasång).⁵⁸ Då hade han också, i *Bref om den skandinaviska Nordens betydelse för Europas fornhistoria*, dragit upp en tydlig skiljelinje mellan den skandinaviska befolkningen och de ”germanska folken”, menande att de förra hade mycket mera gemensamt med de galliska fransmännen.⁵⁹ År 1849, då de politiska förhållandena såg annorlunda ut och ett militärt ingripande verkligen var aktuellt, tonade han däremot ner såväl det aggressiva anslaget som skillnaderna mellan folken och gjorde gällande att den svenska nationalismen, skandinavismen och germanismen utmärkt gick att förena gentemot panslavismen och det ryska hotet.⁶⁰

Det kan tyckas som att Almqvist genom att föreslå inrättandet av ett skandinaviskt-tyskt förbund i praktiken ställde sig bakom olika pangermanska teorier som vid den här tiden var populära i framför allt Preussen, teorier som kunde gå ut på att ett enat Tyskland i förlängningen skulle leda till att alla germanska folk – inklusive skandinaverna – skulle förenas och därigenom komma att utgöra en reell motpol till de slaviska och romanska folken. Men även om Almqvists resonemang i vissa avseenden ligger i linje med sådana teorier, som danska nationalisterna av naturliga skäl var starkt avvisade mot, står det utom allt tvivel att han inte accepterade dem till fullo. Snarare använde han sig av föreställningen om ett framtida skandinaviskt-tyskt förbund som ett argument mot en svensk intervenering i konflikten om Slesvig och Holstein. Det är också viktigt att notera att Almqvist faktiskt inte direkt hänvisade till någon pangermansk teori och att han inte heller säger någonting som går på tvärs emot sin tidigare lanserade uppfattning att Skandinavien gick en storartad framtid till mötes.⁶¹ Liknande ståndpunkter som den Almqvist pläderade för 1849 – om skandinavismens och germanismens kompatibilitet – framfördes för övrigt av andra svenskar vid den här tiden, däribland Peter Wieselgren,

litteraturhistorikern och nykterhetskämpen,⁶² men också av mer entydigt konservativa personer som August von Hartmanssdorff,⁶³ medan exempelvis den unge publicisten och i danska armén frivilligt enrollerade August Sohlman och den republikanske Aftonbladsmedarbetaren Emil Key i aktivistiska ordalag framställde tyskarna och germanismen som ett hot mot den skandinaviska friheten.⁶⁴

Det var den linje som förfäktades av Almqvist och *Aftonbladet*, att ett militärt ingripande från Sveriges sida i möjligaste mån borde undvikas, som i praktiken kom att följas av svenska regeringen. Den höll sig nämligen i stort sett passiv. Och i den svenska pressen svalnade snart intresset för det dansk-tyska kriget, de svenska soldaterna återvände hem, och utan några högljudda krav på inventering såg svenskarna hur kriget avslutades sommaren 1850, efter påtryckningar från Rysslands sida. Resultatet av stridigheterna var knappast överväldigande för någon av de inblandade parterna. Efter fredsavtalet var de båda hertigdömenas ställning lika oklara som före krigsutbrottet. Holstein var tillsvidare ockuperat av preussisk-österrikiska trupper medan Slesvig alltjämt tillhörde den danska helstaten men utan att omfattas av dess grundlag. Det skulle dröja till 1866 innan en mer definitiv lösning på hertigdömenas ställning uppnåddes, då Danmark efter ett nytt krig med Preussen vid freden i Wien förlorade såväl Holstein som hela Slesvig, och 1871 inkorporerades de båda forna danska hertigdömena i det då enade storriket Tyskland.

Utvecklingen och utgången av det första dansk-tyska kriget uppfattades som ett bakslag för de skandinaviska enhetssträvandena. Trots all tidigare högstämmd retorik om att den danska, svenska och norska befolkningen hade ett gemensamt fosterland och att de, med Almqvists formulering från 1845, skulle segra eller falla tillsammans, underlät Sverige och Norge att militärt ingripa på danskarnas sida i konflikten om Slesvig och Holstein. Så även om fyrtiotalsskandinavismen kan sägas ha öppnat vägen för senare tiders samarbete mellan länderna slutade det hela inte alls såsom anhängarna av den politiska skandinavismen hade hoppats. Planerna på en skandinavisk union – den tanke på Nordens politiska och litterära enhet som gjorde Almqvist så lycklig vid fyrtiotalets mitt – kom aldrig att realiseras, förhoppningarna kom på skam.

Noter

- 1 C.J.L. Almqvist, Tänkesspråk, Kungliga Biblioteket, handskriftsavdelningen, autografsamlingen.
- 2 Litteraturen om skandinavismen är omfattande, även om förhållandevis få studier har tillkommit under senare år, vilket är anmärkningsvärt med tanke på de senaste decenniernas stora uppsving för nationalismforskningen. För uppgifter om skandinavismens yttre skeenden och händelseförlopp har framför allt två studier använts, Åke Holmbergs historiska avhandling *Skandinavismen i Sverige vid 1800-talets mitt (1843–63)* (Göteborg 1946), som

fortfarande måste betraktas som standardverket om den svenska skandinavismen, och Henrik Becker-Christensens studie *Skandinaviske drømme og politiske realiteter: Den politiske skandinavisme i Danmark 1830–1850* (Århus 1981), som går igenom den tidiga skandinavismen utifrån ett danskt perspektiv. I sin avhandling, liksom i den senare uppsatsen ”On the Practicability of Scandinavianism: Mid-nineteenth-century Debate and Aspirations”, *Scandinavian Journal of History* vol. 9 1984, vidrör Holmberg i flera sammanhang Almqvists uppfattning av de skandinavistiska strävandena, ett ämne som också finns behandlat i två specialuppsatser: dels Greta Hedins ”Carl Jonas Love Almqvist och skandinavismen”, *Nordens ungdom* nr 3 årg. 7 (1917), som kort (uppsatsen är på fyra sidor) men kärnfullt fäster uppmärksamhet vid flera av Almqvists texter om skandinavismrelaterade frågor; dels Bertil Rombergs ”Om Almqvist, Schack och skandinavismen”, i *Svensk litteraturtidskrift* 1965, som, förutom att vara en snabbgenomgång av tidigare forskning och Almqvists skandinavistiska skrifter, uppehåller sig vid författarens brevväxling med den danske författaren och juristen Hans Egede Schack 1847–48. Andra användbara studier om skandinavismen är Julius Clausen, *Skandinavismen historisk fremstillet* (København 1900), John Danstrup, ”Den politiske skandinavisme i perioden 1830–50”, *Scandia* 1944, John Sanness, *Patrioter, intelligens og skandinaver: Norske reaksjoner på skandinavismen før 1848* (Oslo 1959), Nils Eriksson, ”*I andans kraft, på sannings stråt...*”: *De skandinaviska naturforskarmötena 1839–1936* (Göteborg 1991), Lorenz Rerup, ”Nationalisme og skandinavisme indtil første verdenskrigs utbrud”, *Den tyske historiker* nr 69–70 1994, samt Dag Thorkildsen och Lars Österlin, ”Kulturell, politisk og kirkelig skandinavisme”, i Ingemar Brohed (red.), *Kyrka och nationalism i Norden: Nationalism och skandinavism i de nordiska folkekyrkorna under 1800-talet* (Lund 1998).

- 3 Citerat efter Fredrik Böök, *Esaias Tegnér*, senare delen (Stockholm 1946), s. 207.
- 4 Om Barfod och *Brage & Idun*, se Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme*, s. 37–41, passim, och samma författares ”Frederik Barfod og den skandinaviske bevægelse i tiden før 1845”, *Scandia* 1978.
- 5 Om 1840-talets studentskandinavism, se Cecilia Holmberg (f. Bååth), ”*Frihetens sångarätt*” i *Sverige på 1840-talet: Litteraturhistoriska studier* (Stockholm 1889), s. 77–150, Bernhard Tarschys, *Tälis Qualis studentpoeten: Miljö- och idéhistoriska studier* (Stockholm 1949), s. 301–355, Karin Monié, *Den etablerade vetenskapsmannen: Gustaf Ljunggren – svensk litteraturhistoriker* (Stockholm 1985), s. 50–60, och Crister Skoglund, *Vita mössor under röda fanor: Vänsterstudenter, kulturradikalism och bildningsideal i Sverige 1880–1940* (Stockholm 1991), s. 30–34.
- 6 Eriksson, ”*I andans kraft, på sannings stråt...*”, kapitel 5: Det första skandinaviska naturforskarmötet i Göteborg 1839; citatet på s. 189. Jfr Becker-Christensen, ”Frederik Barfod og den skandinaviske bevægelse”, s. 298.
- 7 P.D.A. Atterbom, *Om Skandinaviska föreningen och student-uttåget från Upsala till Köpenhamn*, 2 uppl. (Upsala 1844), s. 6.
- 8 Recension av *Om Skandinaviska föreningen och student-uttåget från Upsala till Köpenhamn*, *Aftonbladet* 3/5 1844. Attributionen gjord av Holmberg, *Skandinavismen*, s. 86. Se även Almqvists artiklar ”Kalmar-unionen spökar”, *Aftonbladet* 7/5 1844, och ”[Med verklig ledsnad]”, *Aftonbladet* 11/5 1844.

- 9 ”Tankar om national-hat”, *Aftonbladet* 10/6 1842 (omtryckt i Almqvist, *Journalistik: Urval*, inledning och kommentarer av Bertil Romberg, I, s. 231 ff.). Romberg, ”Om Almqvist, Schack och skandinavismen”, s. 102.
- 10 Jfr Ingun Montgomery, ”Inledning: Kyrka och nationalism i Norden”, i Ingemar Brohed (red.), *Kyrka och nationalism i Norden: Nationalism och skandinavism i de nordiska folkekyrkorna under 1800-talet* (Lund 1998), s. 10. Jfr även Sanness, *Patrioter, intelligens og skandinaver*, s. 4, som lyfter fram det nationalromantiska draget i den kulturella, eller som han säger litterära, skandinavismen: ”Den nye literære skandinavismen gikk ut på at de nordiske folkene, fordi de var slektinger, knyttet til hverandre ved blodets og historiens bånd, måtte søke sammen for å verne og dyrke den nordiske folkeånden.”
- 11 Sanness, *Patrioter, intelligens og skandinaver*, s. 4: ”Uttrykket politisk skandinavisme ble i samtiden brukt i en helt spesiell betydning – om arbeid for en union av de tre nordiske landene. Skandinavene selv uttrykte seg alltid i svevende vendinger om hvordan unionen skulle bli til og hvilken form den burde få.”
- 12 ”Anti-skandinavien i Svenska Minerva”, *Aftonbladet* 7/7 1846.
- 13 Under sin tid i Köpenhamn umgicks Almqvist med framträdande liberaler och publicister, som de båda skandinavismfrälsta politikerna och redaktörerna för tidningen Fædrelandet Orla Lehmann och Carl Ploug, liksom Oscar Patrick Sturzenbecker, den i sin samtid så uppskattade svenske författaren och kåsören (mera känd under pseudonymen Orvar Odd), som vid mitten av fyrtioalet trädde fram som en av de mest hängivna skandinavistiska förespråkarna. Han hade deltagit i 1843 års studentmöte i Uppsala och flyttade hösten 1844 till Köpenhamn. Almqvist och Sturzenbecker var sedan tidigare bekanta med varandra, men förhållandet mellan dem tycks inte ha varit särskilt varmt (åtminstone inte åren kring 1840), och en mer eller mindre allvarlig brytning kom till stånd i samband med det så kallade dådet 1842, då Almqvist, vid en tidpunkt då han vikarierade som redaktör på *Aftonbladet*, i tidningen på ett plump sätt förolämpade August Blanche, den liberala publicisten och författaren, som i sin tur offentligt spottade Almqvist i ansiktet. Sturzenbecker, som var gammal vän med Blanche, krävde att Lars Johan Hierta skulle ta avstånd från Almqvists handlade när han kom tillbaka efter sin utlandsresa, men det vägrade denne att göra. Bland annat av den anledningen lämnade Sturzenbecker Stockholm och *Aftonbladet*.
- Det är inte lätt att veta hur det kom sig att Almqvist och Sturzenbecker nu åter började umgås, men säkert är att skandinavismen bidrog till deras sammanföring. De slöt så att säga fred i skandinavismens namn. Troligtvis hade de blivit mer fördelaktigt stämnda till varandra redan innan Almqvist företog sin resa. Under varje förhållande gav Sturzenbecker en väldigt positiv bild av det almqvistiska författarskapet i en föreläsningsserie om ny svensk litteratur som han höll i Det skandinaviske Selskab hösten 1844, utgiven i bokform våren 1845 under titeln *Den nyare svenska skönlitteraturen och tidningspressen: En öfversigt i sex föreläsningar* (Kjöbenhavn 1845). Han lyfter här fram originaliteten, humorn och – framför allt – den oerhörda mångsidigheten i Almqvists verk, att han till synes obehindrat rör sig från genre till genre, från det ena ämnesområdet till det andra. ”Han är den brokigaste af alla svenska författare och tillika den produktivaste. Han har skrivit lyrik, epik, dramatik, romaner en hel legio, – de flesta sammanfattade under ett gemensamt namn af Törnrosens Bok, – religiösa afhandlingar, filosofiska utkast, politiska tidningsartiklar, historiska arbe-

ten, till och med nationalekonomiska uppsatser, en massa kritiker, diverse folkskrifter, och himlen vete hvad alle!" Sturzenbecker, *Den nyare svenska skön-litteraturen*, s. 145. I en i forskningen tidigare obeaktad recension av *Monografi* i den danskbaserade tidskriften *Nordisk Literatur-Tidende* 14/6 1846 gav Sturzenbecker en liknande karakteristik av sin författarkollega.

Om Almqvists relation till Sturzenbecker, jfr Arvid Ahnfelt *C. J. L. Almqvist: Hans lif och verksamhet* (Stockholm 1876), s. 181, och Albert Theodor Lysander, *C. J. L. Almqvist: Karakters- och lefnadsteckning* (Lund 1878), S. 43 ff.

- 14 Att Almqvist och Kierkegaard i sina skrifter aldrig omnämner varandra och att det knappast är möjligt att avgöra hur väl de kände till varandras produktion hindrar naturligtvis inte att det finns flera omständigheter som förenar dem. Förutom att båda även i sina teoretiska verk hade tydliga konstnärliga ambitioner och i högsta grad var medvetna om att formen inte kan särskiljas från innehållet, förenas de av den konstnärliga perspektivismen och leken med identiteter, inriktningen på den enskilde (*hiin enkelte*), den kristna förankringen liksom att båda kom i konflikt med det akademiska och religiösa etablissemang. Men därmed upphör också likheterna. Medan Almqvists religiösa tro och politiska övertygelse var av radikalliberal slag (under 1840-talet) framstår Kierkegaard som politiskt och religiöst konservativ. Och till skillnad från Kierkegaard är Almqvist inte särskilt intressant ur ett snävare filosofiskt perspektiv. Den danske filosofens tänkande är i grund och botten bestämd av hans avståndstagande från det hegelska tanke-systemet med dess ambition att omfatta allt mänskligt vetande. Mot Hegels både-och ställde han ett kompromisslöst antingen-eller. Almqvist överskrider i något avseende båda dessa positioner med ett lekfullt ekelöfskt varken varken eller eller, som exempelvis kommer till uttryck i Tintomaragestaten. Om det sistnämnda, se Horace Engdahl, *Den romantiska texten: En essä i nio avsnitt* (Stockholm 1986), s. 207 f.
- 15 Om stridigheterna mellan Kierkegaard och Goldschmidt, se t.ex. Joakim Garff, *SAK: Søren Aabye Kierkegaard: En biografi* (København 2000), s. 325–364.
- 16 De diskuterade artiklarna publicerades i *Jönköpingsbladet* 27/12 1845, 3/1, 5/1, 13/1, 20/1, 31/1, 3/2, 10/2, 17/2, 24/2, 3/3 1846. Under det att Johan Axel Almqvist i sin gamla Almqvistbibliografi gör gällande att de första korrespondensartiklarna – undertecknade med en trekant – torde vara skrivna av Almqvist, men fortsättningen – under signaturen M – däremot av Mengel, menar Rydbergforskaren Axel Forsström att samtliga är skrivna av Mengel. Almqvist, *Almqvistiana: Bibliografiskt försök* (Uppsala 1892), s. 223. Forsström, *Viktor Rydberg: Barn och ungdom 1828–1855* ([u.o.] 1960) s. 216. Att Almqvist inte skulle vara författaren hävdas också av Ruben G:son Berg, *C. J. L. Almqvist som journalist: En bibliografisk översikt över Almqvists publicistik 1842–1847 med register över publicerade artiklar och recenserad litteratur utgiven av Erik Gamby* (Uppsala 1968), s. 65, och Arne Bergstrand, *Songes: Litteraturhistoriska studier i C. J. L. Almqvists diktsamling* (Uppsala 1953), s. 438. Jfr "C. J. L. Almqvist: Något till belysning af hans personlighet", *Aftonbladet* 20/2, 10/3 1874, en artikel av Mengel som dock inte förtäljer något om *Jönköpingsbladet* och de här aktuella korrespondensartiklarna.
- 17 *Studentbladet* 2/12 1845; jfr 17/1, 24/1, 21/2, 2/5, 9/5, 16/5, 8/8 1846. Artikeln, som också trycktes om i *Jönköpingsbladet*, 9/12 1845, är anonym men skriven av August Sohl-

- man, som på femtiotalet skulle bli en av de så kallade magistrarna på Aftonbladet. Holmberg, *Skandinavismen*, s. 116 f.
- 18 Sådana begreppspar, där det ena begreppet i regel står för något positivt och det andra för något negativt, är ofta återkommande i Almqvists texter (andra exempel är sak *versus* namn, ordning *versus* laglöshet, essentialism *versus* formalism) och kan – i likhet med Rousseaus närbesläktade distinktion mellan verklighet (*l'être*) och sken (*l'apparence*) – sägas fungera som en meningsproducerande struktur, som texternas manifesta eller latenta strukturgivande former. Jean Starobinski, *J.-J. Rousseau: La transparence et l'obstacle* (Paris 1971), s. 13 ff., passim. Sven-Eric Liedman, *Form och innehåll i den dialektiska traditionen och som en outnyttjad möjlighet i dagens humanvetenskaper* (Göteborg 1987), s. 150 f.
- 19 "Korrespondans", *Jönköpingsbladet* 27/12 1845.
- 20 "Korrespondans", *Jönköpingsbladet* 27/12 1845.
- 21 Citerat efter Monié, *Den etablerade vetenskapsmannen*, s. 52.
- 22 *Berättelse om studenttågen sommaren 1845*, utgifven af Upsalastudenternas direktion (Upsala 1846). Recensionen stod att läsa i *Aftonbladet* 23/7 1846 (*Journalistik* II, s. 45 ff.).
- 23 Om Det skandinaviske Selskab, se t.ex. Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme*, s. 117–127.
- 24 Almqvist, *Om skandinavismens utförbarhet*: Föredrag, hållet i det Skandinaviska Sällskapet den 4 februari 1846 (Köpenhamn 1846). Föredraget har tidigare behandlats av Hedin, "Carl Jonas Love Almqvist och skandinavismen", s. 26 f., Romberg, "Om Almqvist, Schack och skandinavismen", s. 103 ff., densamme, *Carl Jonas Love Almqvist: Liv och verk* (Stockholm 1993), s. 240 ff., Holmberg, *Skandinavismen*, s. 113 ff., och densamme, "On the Practicability of Scandinavianism", s. 172 ff.
- 25 Jfr Almqvists recension av P.B. Skiöldbergs *Beskrifning öfver Skandinaviska halfön*, *Aftonbladet* 6/7 1846.
- 26 Romberg, "Om Almqvist, Schack och skandinavismen", s. 104, föreslår att Almqvist med sitt tal om en folkroman skulle åsyfta något av sina egna verk *Sviavigamal* eller *Brefom den skandinaviska Nordens betydelse för Europas fornhistoria*.
- 27 Almqvist, *Om skandinavismens utförbarhet* (1846), s. 18.
- 28 Jfr Holmberg, "On the Practicability of Scandinavianism", s. 174–182.
- 29 Enligt en korrespondensartikel från Köpenhamn i *Jönköpingsbladet* 10/2 1846 mottogs föredraget "af ett ytterst talrikt auditorium med mycket bifall", och några månader senare gavs det ut i broschyrform. Broschyren anmäldes i *Aftonbladet* 9/5 1846. Dessförinnan hade valda delar tryckts i *Jönköpingsbladet*: "Om skandinavismens utförbarhet", 14/3, 17/3, 21/3 1846. I *Fædrelandet*, den ledande oppositionella och skandinavismvänliga dagstidningen i Danmark, uppmärksammades föredraget först i en kortare anonym notis – som finns återgiven i Ture Anderssons efterord till ett nytryck av *Om skandinavismens utförbarhet* (Göteborg 1956), s. 34 f. – och därefter i en längre artikel skriven av Barfod, "Almqvist om Skandinavismens utførlighed"; omtryckt i Barfod, *Gjengældelsens bog: En del aktstykker* (København 1846). I Sverige togs Almqvists idéer i försvar av *Dagligt Allehanda*, "Ett ord om skandinavismen", 4/7, 7/7 1846, delvis till följd av en mot hans reformförslag kritisk notis i *Svenska Minerva*, "[I anledning af de Stockholmske Skandinavernes]", 2/7 1846. Flera av dessa artiklar har tidigare beaktats av Holmberg, *Skandinavismen*, s. 114 f.

- 30 "Nordens sanna politik", *Jönköpingsbladet* 7/2, 14/2, 17/2, 21/2, 24/2, 28/2 1846 (de två första delarna i *Journalistik II*, s. 11–17).
- 31 Citatet från Clausen, *Skandinavismen*, s. 103. Jfr Hedin, "Almqvist och skandinavismen", s. 27, och Romberg, "Om Almqvist, Schack och skandinavismen", s. 107.
- 32 "Nordens sanna politik", *Jönköpingsbladet* 7/2 1846 (*Journalistik II*, s. 12).
- 33 Ett sådant avvisande kan man exempelvis finna i Almqvists *Monografi*, där han hävdar att "sambället är människoslägtet tillhörigt af skapelsen, och icke till sin grund kan eller bör betraktas såsom motsatt ett s. k. *naturligt tillstånd*". Almqvist, *Samlade Verk 26: C.J.L. Almqvist: Monografi* (Stockholm 1995), s. 96.
- 34 "Nordens sanna politik", *Jönköpingsbladet* 14/2 1846 (*Journalistik II*, s. 15).
- 35 Almqvist försvarade vid flera tillfällen denna regeringsform, menande att den utgjorde ett avgörande moment i den svenska historien. Se t.ex. "Tidningen Tiden", *Aftonbladet* 22/9 1847: "Det behöfves icke någon djup granskning för att inse och erkänna, att 1809 års lagstiftare velat i regeringsformen nedlägga en anda af ett verkligt representativt statsskick, *grundadt* på folksuveräniteten, under förutsättning både af ett *politiskt* band och ett fullständigt *moraliskt inflytande* från densamma på styrelsesystemet, men, i förening tillika, med en tillräcklig enhet och kraft åt den verkställande makten."
- 36 Termen och begreppet nationell identitetsmarkör har närmast lånats av Sten Dahlstedt och Sven-Eric Liedman, *Nationalismens logik: Nationella identiteter i England, Frankrike och Tyskland decennierna kring sekelskiftet 1900* (Stockholm 1996), s. 12, 30, passim.
- 37 Almqvist, *De dödas sagor: Med ett föregående bref om den skandinaviska Nordens betydelse för Europas fornhistoria* (Jönköping 1845), s. XVII ff., XLIII ff., CLXXIV; jfr CXLVIII f. För en utförligare behandling av *Bref om den skandinaviska Nordens betydelse för Europas fornhistoria*, i vilken även kopplingen till skandinavismen uppmärksammas, se Kurt Aspelin, "Det europeiska missnöjet": *Samhällsanalys och historiespekulation* (Studier i C.J.L. Almqvists författarskap åren kring 1840, del 1) (Stockholm 1979), s. 211–226. En detalj: när Aspelin skriver om det samtida mottagandet av *Bref om den skandinaviska Nordens betydelse* (s. 213 f.) tar han ej notis av en recension – förmodligen skriven av Sturzenbecker – som stod att läsa i *Nordisk Literatur-Tidende* 22/2 1846.
- 38 Almqvist, *De dödas sagor*, s. CXI. Aspelin, "Det europeiska missnöjet", s. 225, pekar på likheten mellan detta antediluvianska tycke och den så kallade abelismens princip i *Menniskoslägtets saga*. I båda fallen är det fråga om någonting ursprungligt och oskuldskraftigt, för vilket moralbud, religiösa dogmer och institutioner är överflödiga.
- 39 Holmberg, "On the Practicability of Scandinavianism", s. 172. Jfr Danstrup, "Den politiske skandinavisme", s. 230 f.: "Hans [Almqvists] Forslag 1846 om en skandinavistisk Om-lægning af Undervisningen i Geografi, Historie og Sprog samtidig med hele Universitetsordningen i de tre Riger er i Realisme og Klarhed ikke overgaaet af senere Skandinavister."
- 40 Jfr Jan Christensen, "Jönköpingsliberalerna och representationsfrågan", i Bengt Berglund, Jan Christensen och Robert Thavenius, *Liberalernas Jönköping: Stud i omvandling 1825–1875* (Jönköping 1990), s. 281 f.; Eva-Lena Dahl, *Överideologi och politiskt handlingsprogram: En studie i Lockes och Rousseaus tänkande* (Göteborg 1980); Anders Burman, "C.J.L. Almqvists stora berättelse: Historiespekulation, aristokratfördömande och bondeidealiser-ning", *Tidskrift för litteraturvetenskap* nr 2 2001.

- 41 Anställningsförhållandena hade han diskuterat med Hierta under vintern. De enades slutligen om en årslön på tvåtusen riksdaler banko – en ansevärd summa pengar vid den här tiden –, varav hälften skulle gå direkt till avbetalning av Almqvists skulder. Därigenom fick Almqvist sin första fasta anställning sedan han sex år tidigare hade entledigats som lärare och rektor vid Nya elementarskolan. Parentetiskt kan man också notera att han senare samma år även fick sitt sedan länge eftertraktade pastorat, som dock inte motsvarade hans förväntningar. Vad han erbjöds och accepterade var en lågavlönad tjänst som regementspastor.
- 42 Redan i september 1841 skrev Lindeberg till Orla Lehmann att tanken på ett förenat Skandinavien borde påtalas oftare: ”Jag skall göra det i Aftonbladet och det wore val [sic] om *Fædrelandet* äfven gjorde det”. Citerat efter Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme*, s. 77.
- 43 Vid olika tillfällen anordnades däremot fester för den skandinaviska saken. Se t.ex. ”Den skandinaviska festen, lördagen den 6 juni”, *Aftonbladet* 10/6 1846, där bland annat ett tal av Almqvist refereras.
- 44 Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme*, s. 177 ff. Holmberg, *Skandinavismen*, s. 101.
- 45 Om konflikten i Slesvig-Holstein, se William Carr, *Schleswig-Holstein 1815–1848: A Study in National Conflict* (Manchester 1963), och Lorenz Rerup, *Slesvig og Holsten efter 1830* (Copenhagen 1982), s. 122–137.
- 46 Redan 1842 hade Orla Lehmann förespråkat Ejderpolitiken i en artikelserie i *Fædrelandet*. Danstrup, ”Den politiske skandinavisme”, s. 212; Sanness, *Patrioter, intelligens og skandinaver*, s. 7 ff.
- 47 Om slesvig-holsteinska frågan i Sverige, se förutom redan anförd litteratur Hjalmar Haralds, *Sveriges utrikespolitik 1848: Ett bidrag till behysning af danska frågans första skede* (Uppsala 1912), Erik O. Löfgren, *Sverige-Norge och danska frågan 1849–50: Från stilleståndet i Malmö till den svensk-danska konventionen augusti 1849* (Uppsala 1921), densamme, ”Sverige-Norges ingripande i den dansk-tyska krisen 1848: En tillrättakommen huvudkällas vittnesbörd”, *Historisk tidskrift* 1938, Bo Lundqvist, *Sverige och den slesvig-holsteinska frågan 1849–50* (Uppsala 1934).
- 48 Holmberg, *Skandinavismen*, s. 140. Jfr Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme*, s. 206 ff., och Sten Carlsson, *Svensk historia, II: Tiden efter 1718*, 2 uppl. (Stockholm 1964), s. 386, som båda vill tona ner de inrikespolitiska motiven bakom agerandet.
- 49 Sturzenbeckers viktiga insats för skandinavismen liksom hans journalistiska verksamhet i allmänhet vore värd en egen större monografi. Tills den är skriven får man förlita sig på äldre framställningar som Ragnar Sturzen-Beckers biografi *Oskar Patrick Sturzen-Becker (Orvar Odd): Hans liv och gärningar framställda på grundval av bl. a. dagboksanteckningar och korrespondens till och från hans samtida* (Stockholm 1911), och Otto Sylwans uppsats ”Sturzen-Becker och skandinavismen”, i *Studier tillägnade Karl Warburg på hans sextioårsdag af vänner och lärjungar* (Stockholm 1912).
- 50 Holmberg, *Skandinavismen*, s. 128, 156. Jfr Danstrup, ”Den politiske Skandinavisme”, s. 259 ff.
- 51 Becker-Christensen, *Skandinaviske drømme*, s. 235 f.
- 52 Holmberg, *Skandinavismen*, s. 180 ff.

ANDERS BURMAN

- 53 "Vid danska frågan", *Aftonbladet* 11/5, 16/5 1849; "[Om slesvigiska frågan]", *Aftonbladet* 4/6 1849 (*Journalistik* II, s. 248 ff.).
- 54 "Vid danska frågan", *Aftonbladet* 11/5 1849.
- 55 "Vid danska frågan", *Aftonbladet* 16/5 1849. Holmberg, *Skandinavismen*, s. 184, citerar samma passus men utan att uppge att Almquist är författaren utan tycks snarare ta för givet att Hierta skulle ha hållit i pennan.
- 56 Se även "Utsigter", *Aftonbladet* 1/6 1849, som likaledes omnämns av Holmberg, *Skandinavismen*, s. 184 f. Denna artikels resonemang om "de 'Götiska förenade staterna'", som sägs innebära ett politiskt förbund av skandinavism och germanism, ligger helt i linje med Almquists ovan behandlade artiklar, ett förhållande som tillsammans med vissa formuleringar (t.ex. "den politiska horisonten", "ultraskandinaverna", "nationalhat" och "dynastiska tvister") och påpekanden (t.ex. att Slesvig är ett danskt land) gör det mer än sannolikt att även den är skriven av honom.
- 57 Jfr Dahlstedts och Liedmans resonemang om den nationalistiska logikens situationsbundenhet i *Nationalismens logik*, s. 11.
- 58 *Det skandinaviske Selskabs Visebog* Nr 14 (Kjöbenhavn u.å.), s. 73. Jfr Bergstrand, *Songes*, s. 168 ff.
- 59 Almquist, *De dödas sagor*, s. CLXXVII; jfr CLXXIX: "Hvad, åter, det Germaniska i och för sig sjelf beträffar, så står detta till det Skandinaviska ej i så mycken frändskap, som man vanligen anser på grund af en ytlig språklighet, hvilken äfven sjelf befinner sig mindre, när man intränger i idiomernas genius." Det hindrar inte att han vid samma tid hävdade att tyskarna har all anledning att uppskatta de skandinaviska enhetssträvandena eftersom en förening av Danmark, Sverige och Norge skulle utgöra en motvikt mot Ryssland. Se t.ex. "Europas ställning i allmänhet, med serskildt afseende på Skandinavien", *Jönköpingsbladet* 28/1 1845 (*Journalistik* I, s. 360; *Samlade Verk* 26, s. 369), och "Swerges utsigter", *Jönköpingsbladet* 16/8 1845 (*Journalistik* I, s. 415 ff.): "Hela den Skandinaviska Nordens förening till ett enda politiskt helt, utgör otwifwelaktigt, likwäl, den största källan till ett nytt andligt lifs uppspirande; och det ej blott i Swerge och Nordens öfriga grannländer men föga mindre i Tyskland, som härigenom skulle vinna det starkaste stödet emot Slavernas fruktansvärda inbrott öfwer Germaniens i öster knappt försvarbara gränсор." Jfr även Almquists recension av *Om Skandinaviska föreningen och studentuttaget från Upsala till Köpenhamn*, *Aftonbladet* 3/5 1844.
- 60 I en uppsats om de tyska, danska och svenska romantikernas förhållande till Romarriket och dess arv har Bo Lindberg kommit in på frågan om germanismen, varvid han framhåller att denna idé – som stärktes av den gemensamma protestantiska traditionen – fick stort gensvar hos skandinaviska romantiker och nygöter. "Vissertligen kunde danskar, svenskar och normmän inte utan vidare överta den tyska germanvurmen. De måste försvara det nordiska och skandinaviska och skilja ut sig från det tyska. Från söder hotade en andlig omfamning, när t.ex. Fichte i sina *Reden* räknade skandinaverna till tyskarna eller när tyska språkvetare förklarade de nordiska språken vara dialekter av tyskan. Mot germanismen ställdes skandinavismen, i synnerhet under och efter den dansk-tyska konflikten om Schleswig som ledde till krigiska urladdningar 1848 och 1864. Denna skandinavistiska dimension är naturligtvis en viktig överlagring på vurmen för det germanska. Men det får inte skymma att

- de nordiska intellektuella under de idealistiska och liberala årtiondena mellan säg 1810 och 1870 delade den tyska gränsdragningen mot det latinska, romerska och katolska och mot det franska.” Lindberg, ”Romantikerna och Rom”, i *Några hyll(nings)centimeter: Festskrift till Folke Sandgren* (Stockholm 1998), s. 77 f. Om skandinavismen och germanismen, se även Sverker Oredsson, *Gustav Adolf, Sverige och Trettioåriga kriget: Historieskrivning och kult* (Lund 1992), s. 132 f., 270.
- 61 Se t.ex. ”Europas ställning i allmänhet, med särskildt afseende på Skandinavien”, *Jönköpingsbladet* 12/4 1845 (*Journalistik* I, s. 387–393; *Samlade Verk* 26, s. 398–405).
- 62 Peter Wieselgren, *Om några missförstånd, som förbindra skandinavismens idé att mera allmänt göra sig gällande i Skandinavien: Ett föredrag i Skandinaviska Sällskapet i Köpenhamn den 20de november 1847* (Köpenhamn 1848), s. 7. Clausen, *Skandinavismen*, s. 106.
- 63 Se Löfgren, *Sverige-Norge och danska frågan*, s. 25.
- 64 Vid en skandinavisk fest i mars 1848 formulerade Sohlman sin ståndpunkt på följande sätt: ”ovänner hota östan ifrån – germanismen hotar i söder”. Citerat efter Holmberg, *Frihetens sångar-ätt*, s. 128. Jfr Holmberg, *Skandinavismen*, s. 126. Emil Key lade fram sina tankar i frågan i en broschyr våren 1848, *Om Skandinaviens framtid*. Han argumenterar här för att Slesvig är att betrakta som ett danskt område, att det bara är ett förenat Skandinavien som kan bjuda germanismen motstånd och att de tre skandinaviska länderna omedelbart måste göra gemensam sak och jaga ut tyskarna från Slesvig, om det alls skall bli något kvar av den skandinaviska idén. Key, *Om Skandinaviens framtid* (Stockholm 1848), s. 20, 40 f.